

בס"ד

"נשמה שנתת בי"

משגיח ישיבת חברון הגרר"י קפלן שליטי"א

א.

שולחן ערוך כיצד לחשוב

הרב הוטנר סיפר שבילדותו היה בתחילת לויתו של ר' חיים, והגר"ז עלה להספיד ופתח ואמר דיש שו"ע מה אדם חייב לעשות מה מותר לעשות ומה אסור לעשות, אך לאבא היה שו"ע מה מצוה לחשוב ומה מותר לחשוב ומה אסור לחשוב, ובזה התעלף.

ואנחנו משתדלים לעסוק בתורה וללמד עצמינו במה לחשוב איך וכמה, ואנו מדברים על ה'בדמיך חיי' שהיא המעלה שקנינו ביציאת מצרים, ועלינו לעסוק גם ביקרת החיים, אף שהם דברים שלכאורה אינם צריכים חיזוק, אבל מתי שיש בחינת 'הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין', שמצינו ריעותא ביקרות החיים, נתחבר יחד לעסוק וללמד לעצמנו ענין זה. וזה תמיד הכלל של 'וערבה לה' מנחת יהודה כימי עולם וכשנים קדמוניות' ואיתא בחז"ל דשנים קדמוניות היינו ימי הבל קודם דורו של אנוש, דאז לא היתה ע"ז בעולם. ולמד מזה הרב הוטנר דאפי' כה"ג ביוה"כ בקודש הקודשים דהוא הזמן הכי נעלה, מ"מ אינה אותה עבודה של ימי הבל, דכבר איכא ע"ז בעולם והוא עולם פגום.

וכן בנידוננו, איננו עוסקים באדם מסוים, אלא בעצמנו, וזה ע"י ההתבוננות בדברים הקורים בעולם. וכך אמר הר"י שלי, שאין לתפוס את מה שאירע עכשיו כדבר העומד לעצמו, אלא הכל חלק מכל הדברים ההזויים במצב שלנו בשנים האחרונות שהוא כ"כ לא שגרתי, שלעינו דברים מתפרקים ומתערערים, והכל צריך ללמדנו לרומם את התפיסה ואת המעשים, ולהעלות עצמנו יותר ממה שהיה קודם הדברים האלו, שהחיים עצמם יהיו עם יותר משמעות.

ב.

'את דמכם לנפשותיכם אדרוש'

ובעצם הענין, מה שכ"כ רחוק מכל אחד מישראל, לאבד עצמו לדעת, שהוא נלמד בפר' נח 'ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש' ופירש"י דהשוף דם עצמו ע"ז נאמר 'אדרוש'. והרמב"ם פ"ב מהלכות רוצח ושמירת נפש מביא דההורג את עצמו עוון שפיכות דמים בידו וכמו ההורג ע"י שכיר או שכופת חבירו לפני חיה, וחייב מיתה לשמים ואין בהם מיתת בי"ד, ומבאר 'ומנין שכן הוא הדין שנאמר 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך' זה ההורג בעצמו, אך 'את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג את עצמו', ונאמר בלשון דרישה לומר שמשורין לשמים. וממשיך דאם רצה המלך להורגו הרשות בידו. ובאמת יש נידון באחרונים¹ אי אדם שהרג עצמו האם עובר על לאו ד'לא תרצח' או לא². [ובצד שכיון דהוא ברשותו הוי כמאן דאתיהיב למחילה. והקמ"ל שאדרבה מה שהיא ברשותו היא גופא המחייבתו וכמו שיתבאר דהוא כענין הפיקדון].

החובת הלבבות בשער הביטחון פ"ד מביא שמי שהמית את עצמו כל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית יהיה העונש יותר ראוי כמו שכתוב על עשיו רודפו בחרב אחיו וכן מי שהמית את עצמו עונשו גדול בלי ספק מפני שמשלו בזה כעבד שציווהו לשמור מקום לזמן ידוע, והזהירו שלא יפרד ממנו עד שישלח אדוניו אליו, וכיון שראה שבושש שליח לבוא נפרד מן המקום קודם בואו, וקצף עליו אדוניו והענישו עונש גדול, וכן הממית את עצמו יוצא מעבודת אלוקים להמרותו. והוא יותר חמור בכך מאשר אדם שהורג חבירו, שהבעלות שלו על עצמו היא מחייבתו לקיים את חובתו בחייו.

ידוע בכל ישראל שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא וכ"כ בפשיטות הערוך השולחן ר"ס שמ"ה, ולא נתפרש ד"ז בדברי הגמ', אך הפנ"י בהזהב נוקט כך כדבר פשוט. ומביאים לכך ראייה מדברי הגמ' בגיטין נו שקפצו הילדים לים שלא להמיר דתם, ושאלו אי יש להם חלק לעולם הבא, ומבואר דנסתפקו מחמת דבעלמא ליכא למי שמאבד עצמו לדעת חלק לעולם הבא. ואי הוי מהלאו ד'לא תרצח' ובכלל ג' עבירות

¹ מנחת חינוך, בית מאיר, מרחשת.

² ר' ירוחם פ"ש מביא את פסיקתא דרב כהנא על עשרת הדיברות 'לא תרצח' - 'לא תרצח', דהיינו ילפותא לא להרוג את עצמו.

החמורות הרי נתפרש בדברי הרמב"ם (פ"ז מהלכות דעות) דבעובר עליהם אין לו חלק לעולם הבא³, אך אי לא הוי בכלל 'לא תרצח' צ"ע במקור הדבר.

ואף השכל הטבעי של ישראל דוחה ד"ז, ולהכי תולים שאדם כזה נטרפה עליו דעתו שהרי לעשות כך הוא מעשה רחוק מתפיסת היהודי. וצריך להבין למה דבר זה הוא מופקע לגמרי בישראל, בשונה מהגויים דאין דהוי דבר מגונה ופחיתות גדול אינו מופקע מהם. ולהכי הוי דבר המוטל עלינו ללמוד להפקיע מדבר זה, ואין לאדם לחשוב שאין ד"ז שייך אליו כלל. דהמוסר מלמד את האדם שדברים הקורים בסביבתו משפיעים עליו, ולכן הרואה סוטה בקלקולה, שראה שיש מקום לעוון זה, אף שראה את עונשה וגנותה לאלתר, בכדי להעביר מעליו ההשפעות מדבר זה צריך להזיר עצמו מן היין. וכגון מי שמבזבז זמן ויכולות שהוא מאבד עצמו לדעת, יכול להשקיט עצמו ולומר הלוא גם מאבד בפועל כבר היה, ואני איני עושה כן אלא רק מבזבז מספר דקות או יכולות.

וגם כאשר יש קשיים וצרות לא ראינו יהודים כשרים המאבדים עצמם לדעת, ובפשטות הוא משום שיש להם אמונה, דיהודי אינו חי בתפיסה שמצבו הנוכחי הוא המצב הקיים והגמור, וכל מציאותו היא שישועת ה' כהרף עין, וכענין שמצינו ביוסף כדפירש"י עה"פ 'אחר הדברים האלה' שזימן הקב"ה מעשה דשר האופים ושר המשקים שיעברו לדבר בגנותם ולא בגנות יוסף. ועוד פירש שתבוא ע"י הרווחה ליוסף. וכך בחורבן אירופה לא נואשו אף שמצבם לא היה טוב יותר מאחרים אלא חייו חדורי אמונה שאין המצב הנוכחי מוחזק, ואל לו לאדם 'להתפטר' מעבודתו ותפקידו. וזה מה שאנו מעמידים בכל יום בברכת 'נשמה שנתת בי' את תחיית המתים, ואת ה'מודה אני וגוי' שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך', אף שאיננו חשים זאת באופן שלם, אך מודעים לזה ומועיל להתפיס את חייו בדבר זה, ובתחילת יומו הוא מעמיד דברים אלו, שעליהם חייו נשענים.

ג.

'נשמה שנתתי לך החייה אותה'

ונקודה נוספת, שהיהודי יודע שאין הוא 'בעלים' מוחלט על עצמו, וכלשון הרמב"ם (פ"א ה"ד מהלכות רוצח) 'שאינן הנפש קנינו של הנהרג אלא של הקב"ה', וכך הרדב"ז (סופי"ח מהלכות סנהדרין) מאריך במה שאין הודאת בעל דין בנפשות, שהנפש היא של ה' ⁴. ושני דברים אלו אזלו יחדיו, דהא דהקב"ה הוא הבעלים היינו שזה שלנו מכוחו, ולא שזה שלו ואנו מנותקים מזה, אלא שהוא מפקידנו על דבר השייך לו, וזה הכתוב 'ויפח באפיו נשמת חיים', שיש לנו את הנשמה שלו, וזו אמונתנו שאנו נשענים עליה. וחז"ל לומדים מקרא (תענית ח) ד'פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון', דה' נותן את החיים וביחד עם זה את המזונות לקיום החיים, שיש שובע למי שחי. ועוד לומדת הגמ' (שם כב) 'ויהי האדם לנפש חיה' – נשמה שנתתי לך החיה אותה, שהקב"ה נותן לנו את הנשמה ומטיל עלינו את האחריות לשמירה עליה. וזה 'פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון', שהוא נותן חיים, ואת אותם חיים הוא משביע כרצונו של החי ⁵.

ובאמת, כאשר אדם מתאבד הוא בעתם כאילו 'מודיע' לה' שהוא מתפטר מתפקידו בעולם, שמדי קשה לו תפקידו וממרה את חובתו, וכדברי החובות הלבבות הני"ל. ובזה הוא גוזל ושולח יד בפקדון הנפקד אצלו.

ד.

'וייצר' - שתי יצירות

ויש בזה עוד ענין, ששמעתי מר' שלמה ברויאר 'הוא לא הרוויח כלום, אותן בושות יש לו גם שם' ⁶, ומכיון שאין אנו מדברים על 'מישהו' אלא על 'משהו' בכדי ללמד עצמנו יש לקחת ההתבוננות הזו [ואולי יהיה בזה תיקון לנפשו האומללה], והוסיף דר' ישראל אומר ש'אנוכי אנוכי הלז הזה' שאותו אדם החי כאן הוא האדם הנמצא שם בין לשכר ובין לעונש, ולכאורה כוונתו שאדם חושב שכאשר בורח מהעולם צריך הוא להתמודד עם ביי"ד של מעלה, אך מהצרות של עוה"ז יש בידיו לברוח. אך אדם צריך לדעת שאין הדבר כך, וכמו דכאשר

³ כ"כ החת"ס, והוסיף דאף דבעלמא מיתה מכפרת במאבד א"ע לדעת ליכא למימר הכי.

⁴ ומביא קרא דיחזקאל יח 'הנפשות לי הנה'.

⁵ עוד פירש הר"י שלי ד'משביע לכל חי רצון' היינו שנותן לו את רצון החיים.

⁶ ויכול אדם לומר דכל זה רק לבושות המגיעים לו, ולא לבושות שאינם ראויים לו, אי גם זה ישאר. אך התשובה היא שכל בושה הלוא מגיעה בהקב"ה, ואין בושה שמגיעה שלא כדין לאדם, וא"כ ימשיכה גם בעולם הבא. [ואף שבעלמא מיתה מכפרת הלוא אמר החת"ס דהאי מיתה אינה מכפרת כלל].

אמרינן דשם יהיה לו בושה, אין המכוון רק שיתבייש מהקב"ה המלאכים והצדיקים, אלא עיקר בושתו היא שמרגיש את ראית סובביו שלמטה גם למעלה.

ר' אליהו לופיאן היה מביא את דברי התרגום עה"פ בסוף קהלת 'סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא וגו' את כל מעשה האלוקים יבוא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע', תירגם 'סוף פיסקא דיתעביד בצינעא כולה עתידים להתפרסם ולהיאמר לכל בני אנשא' ואמר ר' אליהו שכל מה שהאדם עשה בעולם אפי' בחדרי חדרים כל סובביו יראו את מעשיו לעיני כל, וזה ביום הדין הגדול. וכך התפיסה האמיתית דהעולם הזה והעולם הבא הם ממש אותו דבר ולא כדבר שאינו קיים ואין לו תפיסה ובגדר 'דבר שלא בא לעולם', אלא רק שא"א לתקן שם. וכדפירש"י עה"פ (ב,ז) 'וייצר ה' אלוקים את האדם וגו' בתרי יודים על יצירת האדם, דבתחילה נברא האדם יצירה לכאן בעוה"ז, ויצירה לדין בעוה"ב, דתרי העולמות הם בכלל יצירת האדם עצמו ודבר אחד הם. וכך הוא לצד הזכות, החסידים אומרים שלר' משה לייב מססובר היה כעין חלום שיושב בגן עדן על הכסא השבור שלו והשולחן, ולשאלתו וכי זה גן עדן, אומרים לו שהצדיק לא הולך לגן עדן – הגן עדן נמצא אצלו. והן הן הדברים לצד זה ולהיפך, וכנ"ל.

ושורש 'המחלוקת' שבין ר' שלמה ברויאר ומי שתופס שניתן להתאבד, **הוא המחלוקת שבין 'פשוטו של מקרא' לרש"י**, דכתוב בפסוק שיהודה אמר ליעקב 'וחטאתי לאבי כל הימים' ופירש"י לעולם הבא, ובפשוטו של מקרא מפרשים 'כל ימי חי'י', שהם שהעולם הבא הוא עומד לעצמו ונפרד מהעוה"ז ולהכי כאשר יהודה אומר 'כל הימים' אין הכוונה לעולם הבא אלא עד יום מותו, אך רש"י מזה בא להפקיע שהעולם הבא הוא דבר אחד עם העולם הזה, וביחד מהווים את כל ימי האדם.

אומרים בבוקר 'נשמה שנתת בי טהורה היא וגו' אתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא', ור' נתן וכטפויגל היה אומר ד'אתה עתיד ליטלה ממני' כמו שהיא ו'להחזירה בי' כמות שהיא. שלאחר כל התהליך היא אותה נשמה עצמה, וזהו יסוד האמונה והעבודה⁸. ואלו דברי המשנה באבות סופ"ד 'ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך' שלא ניתן לברוח משם שהמציאות שם היא אותה המציאות הנמצאת כאן, וכדברי ר' שלמה ברויאר הנ"ל.

ואלו דברי המס"י שהעולם הוא פרוזדור והמכוון הוא לעולם הבא כידוע מחז"ל בכל מקום, והיא 'חובת האדם בעולמו', חובתו בעולם הזה והעולם הבא, וכך נראה במס"י עצמו שכוונתו על שתי העולמות. וכדבריו של הר"י ר' יחזקאל סרנא דקיום 'להתענג על ה' הוא גם כאן בעולם הזה'⁹, דהמציאות אחת היא.

ה.

'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא'

המשנה באבות מתחילה 'משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו'' ואומר הברטנורא שהמשנה פותחת כך מכיון דשונה מסכת אבות משאר מסכתות הש"ס דבאו לפרש מצוות התורה, אך אבות היא מסכת שכולה מוסרים ומידות, ומכיון שאף חכמי העולם בדו מליבם דברי מוסר איך יתנהג האדם עם חבירו, פתחה המשנה שדברים אלו קיבלו חז"ל יחד עם התורה עצמה מסיני¹⁰. ובריש הלימוד נהגו ישראל לומר המשנה בסנהדרין 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא', שהיא מהותו של היהודי, ובתפיסה זו הוא ניגש ללימוד המוסר דהיא בנין האדם. וכל יהודי שייך לזה במצוות השבת שהיא מעין עולם הבא, וכך חי היהודי בשבת, ולכן 'טועמיה חיים זכו'. ובשבת נלמד המוסר הזה ד'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא', ואלו דברי הרבנו יונה (ש"ב י"ז) הרוצה שיהיה לו יום המוות בחיי עד ידבר אל ליבו אשר סופו אל האדמה להניח בה חפצי הגוף ובאחריתו ישטמם ויטשם, יעזבם בחייו ולא ישתמש באדמה רק לעבודת הבורא, ואז יהיה לו יום המוות לחיים שאין להם הפסק. דאלו חיים שאין להם הפסק ואין בהם מוות דהחיים בשני העולמות הם במציאות אחת. ומאיך הרב דסלר אומר כלפי הצד השני דלרשעים יש לא רק את הבושות כמו שהיה בזה העולם, אלא גם ביחס לתאוותיו, שיהיו לו את אותם התאוות שהיו לו כאן בעולם, והיסורים הם מחמת

⁷ וכדרכו כותב שמקורו באברבנאל ואין כך הדברים. דכותב שלא יהיה כפרה כל הימים, אך לא ביאר ש'כל הימים' היינו אחרת מפירש"י. ובפר' ויגש כתוב שם 'וחטאתי לאבי כל הימים' ופירש שם האברבנאל להדיא דהיינו אף לאחר מות'.

⁸ והראה בחור שכ"כ במכתבי ח"ח ע"ו מאמר 'ח"י עולם' עיי"ש.

⁹ וכן מרגלא בפומיה דמו"ר הרב הוטנר.

¹⁰ ולא ניתן להבין מה שכיום קורה שאומרים לילד שכל המוסר הוא רק מסיני, ותוכ"ד אומרים לו שקיבלנו ערכים ממשוה אחר.

שלא ישיגם. וזהו 'כף הקלע' והוא עוד לפני גיהנום, והביא דברי האלטר מקלם ש'הלואי ונזכה לגיהנום'.
וצריך להפשיט התפיסה הזו ולחיות כך שהעולם הבא הוא מציאותנו בחיים כאן.

בברכת ר"ח שאומרים בשבת שלפני ר"ח מתפללים על חיים ארוכים של שלום טובה וברכה ו'חיים שיש בהם' תורה ויראת שמים וכו', אך יש בקשה אחת ל'חיים שאין בהם' וזה 'בושה וכלימה', שאדם כאשר מגיע למצב של בושה וכלימה קשה לו הדבר מצד עצם חייו, וכדברי רבנו מנוח בהלכות תפילה¹¹ שביאר על 'שלא תביאנו לא לידי נסיון ולא לידי בזיון' שבזיון הוא הרגשה שהאדם לא 'בר הכי' של חיים, ואינו ראוי לחיים. וכלומר דחיים שיש בהם בושה וכלימה הרי זה 'חיים שאין בהם', וכמיתה בתוך החיים, ומתוך 'חיים שיש בהם' זוכים ל'חיים שאין בהם בושה וכלימה', ומינה כאשר החיים 'אין בהם' תורה ויראת שמים אזי יש בהם בושה וכלימה.

האלטר¹² אמר שהגמ' (ברכות ה:): אומרת 'לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע ניצחו מוטב וגוי' ואם לאו יזכיר לו יום המיתה שנאמר 'רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבם ודומו סלה' ושאל האלטר למה שלא יזכיר לאלתר את יום המיתה, וביאר שאם לא יעסוק בדברים אלו דעסק התורה הרגזת יצר טוב על יצה"ר וקריאת שמע לא יהיה אכפת לו למות ולא תועיל הזכרת יום המיתה. וכך סיפר הרב הוטנר בשם ר' אליהו קרטינר תלמידו של ר' ישראל שבעבר לרפואה היו אנשים נודדים הרחק מביתם לרופאים טובים, ואמר פעם לרופא שטיפל בו שיראה כמה אנשים מוכנים להשקיע בשביל להתרפא, ואמר לו הרופא שהם רוצים רק להתעסק ולהסתובב אצל הרופא, והראיה שהם אינם מצייתים להוראות הרופא ואינם משקיעים כ"כ, והוסיף שהיה לו חולה יהודי אחד שרצה לחיות, ושאלו אם זוכר את שמו ענהו 'ישראל ליפקין', שהוא היה חפץ בחיים. והוא כנ"ל דחינו הם 'חיים שיש בהם' ולהכי אנו 'חפצים בחיים' ומוסרים עצמנו ע"כ, בשונה ממי שחי ב'חיים שאין בהם' וממילא שייך להתרפות היכן שקשה עליהם הדבר.

אחד שאל את הר"י שלי ר' אהרן שכטר בזמן פיגועי התאבדות מצד הישמעאלים, שלכאורה הם מערערים על גדולת ישראל במה שישראל מסרו נפשם על האמונה, הרי אף הם כך מוותרים את עצמם על אמונתם. וענהו דאצלם זה בא מתוך זלזול בחיים, ולאבדם הוי דבר פשוט וקל. אך אצל ישראל שהחיים יקרים כאשר מוסרים עצמם הר"י ביטוי גדלותם.

עלה בידינו ג' נקודות בתפיסת החיים, א' דהחיים הם של הקב"ה. ב' היוצא מכך שה' נתן לנו את החיים כפיקדון לעבודה וזה ה'חיים ברצונו', והוא מעמידנו לחיים. ג' שלא הוי רק כחיוב לא להיפטר בחובתו, אלא דבאמת אינו נפטר ממנה, ששם הוי המשך החיים, ושם מתגלה החיים אי 'יש בהם' או 'אין בהם'.

ונשתדל ללמוד הענין הזה מיציאת מצרים, ומכך לעמוד על דברי המס"י פ"א 'חומר המצוה אשר עלינו ויקר העבודה אשר בידינו'.

2. חיים שאין בהם

וזה המוטל עלינו ללמוד ממאורעות הימים האחרונים, שיש מציאות של חיים ריקים, ויכול להיות שיהיה אחד שימלא את הריקנות בדבר הנראה כחיים אבל זה ריקנות גמורה, המנותקת משורשה ואינה עומדת. וזה מה שכתוב 'קושטא קאי שקרא לא קאי', וכאשר נשאר רק 'חיים שיש בהם בושה וכלימה' נוטל את החיים כאילו הוא נוטל זבוב, שאין לו שום תפיסה ב'חיים שיש בהם', שנעשו החיים עלובים ומסכנים ר"ל, וכמו"ש 'אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו'. וזה המוטל עלינו ללמוד מזה, שעלינו לאחוז בהמשכת 'קו האמת' אל תוך החלל, בהעמדת יקרת החיים, כיצד יש תקווה וציפיה מהם.

אחד מדמויות הגדולות בביהמ"ד אמר לי שבאחד מהסיפורים שהילדים היו קוראים היה מובא סיפור מר' חיים עוזר, ובתחילת הסיפור כתוב 'ר' חיים עוזר' ובהמשך רק 'ר' חיים' דחזינן שהכותב חשב ש'עוזר' זה שם משפחה, והסביר ששם שורש הבעיה, שעומד לגמרי מחוץ לביהמ"ד. ולכן מה שנוגע לנו להיות תורת רבותינו מחודדות בפנינו וחוקקות על ליבנו. ובזה אנו נהיה מלאים בהכרה שימשה קיבל תורה מסיני ולא ניתן לקבל תורה מבחוץ, ולא נמלא את החלל בדברים ריקים, שבזה יש עקירת הרצון עצמו.

¹¹ ועיין קובץ שיחות שיחה ח' אות ח'.

¹² עיין 'שיחות ומועדים סוף שיחה א'.